بۇغرا خانلار تەزكىرىسى ۋە شىنجاڭدا ئىسلام دىنى

تەزكىرىلەر ۋە باشقا تارىخى خاتىرىلەرگە ئاساسلانغاندا، ئەبۇنەسر سامانى ھىجرىيە 270-يىلى (مىلادى 883-884-يىللىرى (مەدىنىدە ئەمەس خۇراساندا سامانى شاھزادىلىرىدىن بىرىنىڭ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇكىچىكىدىن دىنى تەربىيەدە ئۆسۈپ يېتىلىپ، ئىلمى باتىن(مەخپى ئىلىم) ۋە ئىلمى زاھىر(ئاشكارا ئىلىم) نى ئىگىلەپ، پىر كامىللىققا يېتىپ، تەدبىرلىكلىكى، ئالاقە-مۇناسىۋەتكە ماھىرلىقى بىلەن تونۇلغان. ئۇنىڭ يىگىتلىك دەۋرى سامانىلار سۇلالىسىدا ئىسمائىل ئىبنى ئەخمەت ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرغان مەزگىللەرگە توغرا كېلىدۇ. شۇزامانلاردا ئىسمائىل ئىبنى ئەخمەت بىلەن قارا خانىلار خانلىقىنىڭ ئىككىنچى ئەۋلاد خاقانلىرىدىن بارۇن بۇغرا خان(بەزى تەزكىرىلەردە«ھارۇن بۇغراخان«،» موسا بۇغراخان»، «بارخان»، «دۇرۇم بۇغراخان»، «خاقان بارىز» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ قارا خانىلار سۇلالىسى دەۋرىدە مىلادى880-915-يىللاردا ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرغان .تەزكىرىلەردە ئۇنى سۇلتان ساتۇق بۇغراخاننىڭ ئاتىسى دېيىلگەن. قادىرخان ئوغۇلچاق بەزى كىشىلەر قىدىرخان ئوغۇلچاق دەپمۇ ئاتايدۇ.) لار ئوتتۇرىسىدا قاراخانىلارنىڭ دەسلەپكى پايتەختلىرىدىن بىرى بولغان تالاس (بىرىنچى پايتەختى بالاساغۇن، ئىككىنچىسى تالاس ئىدى) نى تالىشىش جېڭى تازا ئەۋج ئېلىۋاتاتتى .

ھىجرىيە-280 يىلى (مىلادى893-894-يىللىرى) ئىسمائىل ئىبنى

ئەخمەت قادىرخان ئوغۇلچاقنىڭ قولىدىن تالاسنى تارتاۋالغان ۋە ئۇنىڭ 15 مىڭغا يېقىن ئەسكىرىنى ھەتتا ئۇنىڭ خوتۇنىنىمۇ ئەسىرگە ئالغان. بۇ چاغدا قادىرخان ئوغۇلچاق پايتەختىنى قەشقەرگە كۆچۈرۈپ كېلىپ بىر مەزگىل كۈچ توپلىغاندىن كېيىن، سامانىلار خانلىقىنىڭ ئىچكى قىسمىدا ھەرخىل زىددىيەتلەر تازا ئەۋج ئالغان بىر پۇرسەتتە، ھىجرىيە 291-يىلى (مىلادى 903-904-يىللىرى) 30 مىڭ كىشلىك قوشۇن بىلەن تالاسقا ھۇجۇم قىلغان لېكىن بۇ ئۇرۇشتىن دەرھال نەتىجە چىقمىغان. (بۇ ئۇرۇش ھىجرىيە 318-يىلى يەنى مىلادى 930-يىلى سۇلتان ساتۇق بۇغراخان تەختكە چىقىپ سامانىلار قولىدىن تالاسنى قارتىۋېلىپ قەشقەرنى قارىخانىلارنىڭ بىرىنچى پايتەختى قىلغۇچە داۋاملاشقان)

شۇ زاماندا بۇددا دىنى ئېتىقادىدىكى قارىخانىلار ئىسلام ئېتىقادىدىكى سامانىلارغا ھەرۋاقىت كۈچلۈك تەھدىد بولۇپ تۇرغان، سامانىلار ئۆز تېررىتورىيىسىنى كېڭەيتىش بىلەن بولۇپ كېتىپ، مەملىكەت ئىچىدىكى كۈندىن-كۈنگە ئۆتكۈرلىشىپ كېتىۋاتقان فېئودال ھۆكۈمرانلار تەبىقىسى بىلەن دېھقانلار، قول ھۈنەرۋەنلەر ئوتتۇرسىدىكى زىددىيەتنى ھەل قىلىشقا ئانچە ئېتىبار قىلمىغانلىقتىن، غەزنە، گۈرجىستان، خارازىم، ئىسپىجان قاتارلىق جايلاردا ئىسمائىل ئىبنى ئەخمەتكە قارشى دېھقانلار قوزغىلاڭلىرى ئارقا-ئارقىدىن يۈز بېرىپ مەركىزى ھاكىمىيەتنى ئېتىراپ قىلماسلىقتەك بۆلۈنمە ھالەت شەكىللىنىپ قالغان. ئىسمائىل ئىبنى ئەخمەت بىلەن ئوغلى ئەخمەت ئىبنى ئىسمائىل ۋە ئىنىسى ئىسھاق ئىبنى ئەخمەت

ئوتتۇرسىدا بولۇپ ئۆتكەن ھاكىمىيەت تالىشىش كۆرىشىمۇ سامانىلار قوشۇنىنىڭ ئاساسى قىسمىنى تەشكىل قىلغان تۈركلەرنىڭ باشباشتاقلىق قىلىشىغا پۇرسەت تۇغدۇرۇپ بىرىپ.، بۇنىڭ بىلەن سامانىلارغا بولغان تەھدىت تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتكەن. سامانىلار خانلىقى سىرتقا ئەسكەر كۈچى ئىشلىتىش يولى بىلەن بۇتەھدىتتىن قۇتۇلۇپ كىتىش مۇمكىن بولمىغان ئەھۋالدا، ئۇلار قارا خانىلار خانلىقىنى ئىچكى جەھەتتىن پارچىلاش يولىنى تۇتۇپ، ھىجرىيە304-يىلى(مىلادى916-917-يىللىرى) سامانىلار خانلىقىنىڭ شاھزادىسى خوجا ئەبۇنەسىر سامانىنى سودىگەر قىياپىتىدە ياساپ 70كىشىلىك سودا كارۋىنى بىلەن قەشقەرگە يولغا سالغان .

قارا خانىلار دەۋرىدە مىڭ يول(ھازىرقى دىيىلىۋاتقان«يىپەك يولى»)تۈگىنىگە جايلاشقان قەدىمكى شەھەر قەشقەر ناھايىتى ئاۋات سودا مەركەزلىرىدىن بۇلۇپ قالغان ئىدى. شۇڭا خوجا ئەبۇ نەسىر سامانى سودا باھانىسى بىلەن كارۋان باشلاپ ھىچبىر توسالغۇسىز قەشقەرگە كىرىپ ئاتۇشنىڭ«باقۇ» دىگەن يىرىدە خان ئوغۇلچاقنىڭ نازارىتىدە تۇرىۋاتقان سۇلتان ساتۇقنى ئىزدەپ تېپىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشقان. سۇنىڭدىن كىيىن، خوجا ئەبۇنەسىر سامانى سۇلتان ساتۇق بۇغراخاننى ئىسلامغا كىرگۈزۈپ ۋە ئۇنىڭ شىنجاڭدا دىنىنى ئۇمۇملاشتۇرىشىغا ياردەم بىرىپ ئاخىرى ھىجرىيە341-يىلى(مىلادى952-953- يىللىرى) كۆز يۇمغان. ئۇنىڭ جەسدى ئاتۇشنىڭ مەھشەتكە دەپنە قىلىنغان .

بارۇن بۇغرا خان ئوغلى سۇلتان ساتۇقنىڭ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغانلىقىنى سېزىپ قالغاندىن كېيىن ئۇنى ئۆلۈمگە بۇيرىغان. بىراق ئانىسىنىڭ يەنە بىرقېتىم ئارىلىشىشى بىلەن ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ سامانىلارنىڭ تەسىرى يىراق بولغان قەشقەرنىڭ ئاتۇشقا سۈرگۈن قىلىنغان... بارۇن ئوغلى بۇغرا خان سۇلتان ساتۇقنى ئىز باسارلىقتىن مەھرۇم قىلىپ، ئورنىغا قادىرخان ئوغۇلچاقنى خانلىق تەختىگە چىقارغان. سۇلتان ساتۇق نەزەربەنتتە تۇرىۋاتقاندا، ئۆز ئەتراپىدىكى ئىسلامغا ئېتىقاد قىلىدىغان كىشىلەر بىلەن يېقىن بادى-كەلدى قىلىپ، مەخپى ھالدا ئىسلام دىنىنى تەشۋىق قىلىدىغان بىرتەشكىلات قۇرغان، كېيىنچە بۇتەشكىلاتنىڭ ئادەم سانى بىرقانچە مىڭ كىشىگە يەتكەن.(تەزكىرىلەردە 12مىڭ دېيىلىدۇ ...) ھىجرىيە 318-يىلى (مىلادى 930-يىلى) سۇلتان ساتۇق تەشكىلات ئەزالىرىدىن 600يىگىتنى تاللىۋېلىپ، بىركېچىدە قادىرخان ئوغۇلچاقنىڭ ئوردىسىغا باستۇرۇپ كىرىپ 400دىن ئارتۇق جەڭ ئېتى، يېتەرلىك قورال-ياراغ، ئوزۇق-تۈلۈك ئولجا ئېلىپ، تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن تۆگە تاغى دىگەن يەرگە كىلىپ يوشۇرۇنغان. ئەتىسى قادىرخان ئوغۇلچاق 40مىڭ لەشكەر بىلەن تۆگە تاغىنى قورشاپ جەڭ قىلغان بولسىمۇ، لىكىن يېڭى ئەقىدە تەرەپدارلىرى-ئىسلام لەشكەرلىرىنىڭ جان تىكىپ جەڭ قىلىشى ئارقىسىدا مەغلۇپ بولغان .قادىرخان ئوغۇلچاق ئەسىرگە چۈشكەندىن كېيىنمۇ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشنى رەت قىلىپ قاتتىق قارشىلىق كۆرسەتكەنلىكتىن، ئاخىرى سۇلتان ساتۇق تەرىپىدىن

ئۆلتۈرۈلگەن... سۇلتان ساتۇق شۇيلى قەشقەردە قارا خانلارنىڭ خانلىق تەختىگە چىقىپ ئۆز ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا«ئۇلۇغ، سەلتەنەتلىك، قۇدرەتلىك»دېگەن نامىلارنى ئىپادىلەيدىغان«قارا خان» دېگەن نامنى،«باتۇر، قەھرىمان، جەسۇر، شىجائەتلىك» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدىغان«بۇغرا» ئۇنۋانىنى قوشۇپ ئۆزىنى«سۇلتان ساتۇق بۇغرا قارا خان»دەپ ئاتىغان ئۇتەختكە چىققاندىن كېيىن قەشقەرنى بىرىنچى پايتەخت قىلغان.

سۇلتان ساتۇق بۇغرا قارا خان ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىن . ھىجرىيە330-يىلى(مىلادى 941-942-يىللىرى) غىچە بولغان ئارىلىقتا قەشقەر، يەكەن، ئاقسۇ، خوتەننى«غازات» ئارقىلىق ئىسلامغا ئىتائەت قىلدۇرغان. ھىجرىيە330-يىلىدىن كېيىن بالاساغۇن، بارسغان، يەتتە سۇ، سۇياپ قاتارلىق جايلارغا، شۇنداقلا ئىسسىق كۆلنىڭ شەرقىدىكى باشقا جايلارغىمۇ يۈرۈش قىلىپ ئىسلامنى ئومۇملاشتۇرغان ۋە تالاسنى سامانىلارنىڭ قولىدىن تارتىۋالغان. سامانىلار خانلىقىمۇ قارا خانلار زىمىنىدە ئۆزۈندىن بۇيان ئۆزلىرىگە تەھدىت بولۇپ كېلىۋاتقان بىر قۇدرەتلىك بۇددىزىم كۈچىنى يوقىتىپ ئۆز دىيارىدا ياشاپ كېلىۋاتقان ئاھالىلەرنى ئىسلامغا بەيئەت قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت ئاتا-بوۋىلىرى قورال كۈچى ئارقىلىق ھەل قىلالمىغان بۇنداق مۈشكۈل ۋەزىپىنى ئۈستۈشلۈق ئىشقا ئاشۇرغان سۇلتان ساتۇق بۇغرا خانغا ياردەم بېرىش پوزىتسىيەسىنى قوللانغان. ئۆز تەۋەسىدىكى كەشمىر، ماۋرە ئۇننەھىر، خۇراسان قاتارلىق جايلاردىن سۇلتان ساتۇق بۇغرا قارا خانغا ياردەم

بېرىش ئۈچۈن بىرمۇنچە ئىسلام ئۆلىمالىرىنى ئەۋەتكەن. بۇ ئۆلىمالار سۇلتان ساتۇقنى ئەرەبچە«ئابدۇلكەرىم» دەپ ئات قويغان، سۇلتان ساتۇقمۇ بۇئىسمنى قوبۇل قىلغان.(قارا خان سۇلتان ساتۇق دەپ ئاتالغان.)

سۇلتان ساتۇق بۇغرا قارا خان مىلادى948-يىلدىن كېيىن ئاساسى كۈچىنى كۈچا ۋە تۇرپاندىكى بۇددا دىنىنىڭ جاھىل قورغانلىرىنى بويسۇندۇرۇشقا قاراتقان. بىر قانچە يىللىق قاتتىق جەڭ ئارقىلىق كۈچا بىلەن تۇرپان ھۆكۈمرانلىرى قورال كۈچى ئالدىدا بويسۇنغان بولسىمۇ، ئەمما بۇجايلاردىكى ئاھالىلەرنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئىسلام دىنىنى تامامەن قوبۇل قىلىپ كېتەلمىگەن. بۇنداق ئەھۋالدا سۇلتان ساتۇق بۇغرا قارا خان ھىجرىيە341-يىلى(مىلادى952-953-يىللىرى) قومۇل ۋە ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە بېرىپ ئىسلام ئېچىشقا تەييارلىق قىلغان. دەل شۇ چاغدا ئۇستازى ئەبۇنەسىر سامانىنىڭ ۋاپات بوغانلىق خەۋىرى يېتىپ كەلگەنلىكتىن، ئۇ دەرھال يۈرۈشنى توختىتىپ قەشقەرگە قايتقان. ئۇستازىنىڭ دەپنە ئىشلىرىنى تۈگەتكەندىن كېيىن ياندۇرقى يىلى ئەبۇنەسىر سامانىنىڭ ئوغلى ئەبۇلپەتتاھ بىلەن ئەسلىدىكى پىلاننى ئورۇنداشقا ئاتلانغان .بۇجايلاردىكى بۇددا ئېتىقادىدىا ياشاۋاتقان ئاھالىلەر قاتتىق قارشىلىق كۆرسەتكەنلىكتىن جەڭ ئۇزۇنغا سوزۇلغان. ھىجرىيە343-يىلى(مىلادى954-955-يىللىرى (سۇلتان ساتۇق بۇغراقاراخان كېسەل سەۋەبى بىلەن قەشقەرگە قايتىپ كەلگەن ۋە بىريىلدىن كېيىن ۋاپات بولغان. ئۇنىڭ جەسدى ھايات

ۋاقتىدىكى ۋەسىيىتىگە ئاساسەن ئاتۇشتىكى مەھشەتكە يۆتكەپ ئاپىرىلىپ، ئۇستازى خوجا ئەبۇنەسر سامانىنىڭ يېنىغا قويۇلغان .
دىمەك سۇلتان ساتۇق بۇغراخان خۇددى تەزكىرىلەردە بايان قىلىنغاندەك، 96 ياشقا كىرگۈچە بولغان ئارىلىقتا ئالتاي تاغلىرىدىن ئۆمۈد دەريا ۋادىلىرىغىچە، شىنجاڭنىڭ غەربى جەنۇب تەرىپىدىكى قارا قۇرۇم ئېتەكلىرىدىن كۆك مەنزىل(كۆك نۇر كۆلى)رايونلىرىغىچە بولغان دائىرە ئىچىدە قىلىچ بىلەن ئىسلام ئېچىپ قارا خانىلارنىڭ تەسىر دائىرىسىنى زور دەرىجىدە كېڭەيتكەن .
سۇلتان ساتۇق بۇغراخان ۋاپات بولغاندىن كېيىن قوچو (تۇرپان) خانلىقى بىلەن خوتەن خانلىقىدا ئىسلامغا قارشى ئىسيان كۆتۈرلۈپ، ئىسلامدىن بۇددا دىنىغا قايتىش باشلانغان . بۇ چاغدا ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرۇپ سۇلتان ساتۇقنىڭ ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇرىۋاتقان سۇلايمان، ئوسمان، ھۈسەيىن، نەسىپ تۇرخان خېنىم، بى بى مەريەم خېنىم قاتارلىق يەتتە ئوغۇل قىزنىڭ ئىچىدە مۇسا ئىبنى ئابدۇل كەرىم قاراخان (بايتاش) ئەبۇنەسرسامانىزىنىڭ ئوغلى ئەبۇل پەتتاھ بىلەن بىرلىكتە قوچوغا ھۇجۇم قىلغان. ئۇلار گىنگىت (قارا شەھەر)نى قوچو خانلىقىنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىپ ئۇنى مەركىزىي بازا قىلغان ھالدا ئىككى يولغا بۆلۈنۈپ،بىرى قوچو خانلىقىنىڭ قىشلىق ئاستانىسىغا ھۇجۇم قوزغىغان، ئەبۇل پەتتاھ باشچىلىقىدىكى يەنە بىر بۆلىگى قوچونى شىمال تەرەپتىن قورشاش ئۈچۈن ئىلى تەرەپكە يۈرۈش قىلغان ئۇلار قوچو خانلىقىغا تەۋە بولغان بۇددا ئىبادەت خانىلىرىنى ۋەيران قىلىپ، بۇددىست

ئۇيغۇرلارنى قوغلاپ چىقىرىپ ئورنىغا مۇسۇلمان ئۇيغۇرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا باشلىغان، بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، قوجو خانلىغىنىڭ بۇددىست ھوكۇمرانلىرى ئاستانىنى تاشلاپ، ئۆزلىرىنىڭ يازلىق پايتەختى بەشبالىق (جىمسار)قا چېكىنىشكە مەجبۇر بولغان . ئاستانىنى ئىشغال قىلغان قاراخانىلار قوشۇنى قوجو قوشۇنلىرىنىڭ ئارقىدىن قوغلاپ بەشبالىققا ھۇجۇم قىلغاندا ئەبۇل پەتتاھقا ئوق تېگىپ ھىجرىيە 347-يىلى (مىلادى 958-953 –يىللىرى) ۋاپات بولغان .بۇ ئىسلام غازاتچىسىنىڭ جەسستى ئۇرۇمچىنىڭ شەرقى جەنۇبىدا، كىشلەر ھازىر «ئەبۇلپەتتاھ غوجام» ياكى «توپ ئاتار غوجام» دەپ ئاتاپ كېلىۋاتقان بۇغدا تېغى ئۇستىدىكى مازارغا قويۇلغان .

ئىسلام تارىخىزىسى ئىبنى ئاشىرنىڭ مەلۇماتىدىن قارىغاندا، مۇسا ئىبنى ئابدۇل كەرىم قاراخۇن مۇشۇ قېتىمقى يۇرۇشتە گەرچە 200مىڭ ئۆيلۈك تۈرۈك قەۋمىنى ئىسلامغا بەيئەت قىلدۇرغان بولسىمۇ ئەمما ئەبۇلپەتتەھنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن ئۇنىڭ قوشۇنى ئاجىزلىشىپ، بەشبالىقتا جەڭدە مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان، شۇنىڭ بىلەن مۇسا ئىبنى ئابدۇل كەرىم قەشقەرگە قايتىپ كېلىپ، ھىجرىيە 365-يىلى (مىلادى-976-975 يىللىرى) غىچە ئۆزىنىڭ ھاكىمىيتىنى مۇستەھكەملەش، قوشۇننى تەرتىپكە سىلىش ۋە تولۇقلاش بىلەن مەشغۇل بولغان. ھىجرىيە 365-يىلىدىن باشلاپ ئۇستۈن ئەسكىرى كۈچ بىلەن خوتەن خانلىقىغا يۈرۈش قىلغان. ئەمما خوتەندىكى بۇددىستلار قاتتىق قارشىلىق كۆرسىتىپ ئۇنى ئېغىر

مەغلۇبىيەتكە ئۇچراتقان. مۇسا ئىبنى ئابدۇل كەرىم ۋە ئۇنىڭ ئىنىسى ھۇسەيىن بۇغرا قاراخان ھىجرىيە 369-يىلى (مىلادى 379-380-يىللىرى)شۇ جەڭدە ۋاپات بولغان. ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى يېڭىسار ناھىيىسىنىڭ غەربىدىن تەخمىنەن تۆت كىلومېتىر يىراقلىقتىكى كىشلەر ھازىر «جۇجە پاششىم مازىرى» دەپ ئاتاپ كېلىۋاتقان مازارغا دەپنە قىلىنغان. بۇ يەردىكى «ئاقىرسۇ ئامبىرى» (تەزكىرىلەردە «دەشتى كۆل» «دىيىلگەن) ئەتراپىدا يەنە بىبى مەرىيەم خېنىم باشلىق يەتتە مەرد قىزنىڭ مازىرى) ھازىرقى «قىز-ئايالىلىرىم مازىرى» دەپ ئاتىلىدۇ.) مۇ بار .

مۇسا ئىبنى ئابدۇل كەرىمدىن كېيىن قاراخانىلارنىڭ تەختىگە سەيىد ئەلى ئارسلانخان ئولتۇرغان. ئۇ خانلىق تەختىگە ئولتۇرۇپ ئانچە ئۇزاق ئۆتمەيلا ئاتىسىنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش ئۈچۈن، خوتەن خانلىقىدىكى بۇددىستلارنىڭ قەشقەر ئەتراپىغا باستۇرۇپ كەلگەن ئەسكەرلىرىدىنى قاغىلىقنىڭ كۆيارغىچە چېكىندۈرگەن. بىراق جەڭدە تاغىسى ئوسمان بۇغراخانغا ئوق تېگىپ ئۆلگەنلىكتىن، جەڭنى توختىتىپ قەشقەرگە قايتىپ كەلگەن .

سەيىد ئەلى ئارسلانخان(ئەبۇلھەسەن ئېلى ئىبنى موسا) قاراخانىلارنىڭ ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرۋاتقان مەزگىلدە، سامانىلارنىڭ ئىچكى قىسمىدا ھاكىمىيەت تالىشىش ئۇرۇشى راسا ئەۋجىگە چىقىپ جەمئىيەت ئىنتايىن قالايمىقانلاشقان. بۇنداق شارائىتتا سامانىلار تەۋەسىدىكى خەلقلەرنىڭ بىر قىسمى سەيىد ئەلى ئارىسلانخانغا ۋەكىل ئەۋەتىپ ياردەم تەلەپ قىلغان .سەيىد ئەلى

ئارسلانخان بۇ تەكلىپنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، يۇسۇپ قادىرخاننى بالاساغۇنغا يولغا سالغان. يۇسۇپ قادىرخان بالاساغۇنغا بارغاندىن كېيىن، سامانىيلارنىڭ ھۆكۈمرانى نوھ ئىبنى مەنسۇردىن نارازى بولغان ۋەزىر ئابدۇللا مۇھەممەت، ھەربىي سەركەردە فايىق تېكىن، خەلپە باستى، ئىسپىجاپنىڭ ئەمىرى ئىبۇ مەنسۇرلەرنىڭ ياردىمى ۋە يەرلىك ئاقسۆڭەكلەر بىلەن دېھقانلارنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا ئىسپىجاپنى سامانىيلارنىڭ قولىدىن قايتۇرۇپ ئالغان. ئاندىن ماۋەرە ئۇننەھىر، تاشكەنت، سەمەرقەنت، بۇخارانى ئىگىلىگەن. نوھ ئىبنى مەنسۇر سالجۇقلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئۇمۇد دەرياسىدىن ئۆتۈپ بۇخاراغا قايتا بېسىپ كىرگەن بولسىمۇ، ئەمما سەيىد ئەلى ئارسلانخان ئۇرۇشتا غەلىبە قىلىپ بۇخارانى قايتۇرۇۋالغان. ئۇنىڭدىن كېيىن سەيىد ئەلى ئارسلانخان خوتەن بۇددىستلىرى بىلەن جەڭ قىلىپ ھىجرىيە 389-يىلى (مىلادى 998-999-يىللىرى) مۇھەررەمنىڭ 13-كۈنى يوپۇرغا، يېڭىسار دائىرىسىدىكى «سەسقۇم» (يەرلىك تارىخى ماتىرىياللاردا قۇمى شەھىدان قارا ئۆتەڭ، قارا تىكەن دېگەن ناملاردا ئاتىلىدۇ) داشىھېيت بولغان سەيىد ئەلى ئارسلانخاننىڭ بېشى دەپنە قىلىنغان ھازىرقى قەشقەر شەھىرىنىڭ شەرقى جەنۇبىدىكى «دۆلەت باغ» دىكى مازار «ئارسلانخان مازىرى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ تېنى «قۇمى شەھىدان» غا دەپنە قىلىنغان بولۇپ، ئۇ «ئوردام مازىرى» دەپ ئاتىلىدۇ. يۇسۇپ قادىرخان سەيىد ئەلى ئارسلانخاننىڭ تەخت ۋارىسى چوڭ ئەھمەد تۇغانخان (998-1018-يىللار) بىلەن بىرلىكتە

تىبەتلەر ۋە قۇجۇلاردىن ئۆزلۈكسىز ياردەم ئېلىپ تۇرۇۋاتقان خوتەن بۇددىستلىرىغا قارشى ئون يىل ئۇرۇشقان. ئاخىرى ھىجرىيە 398-يىلى (مىلادى 1007-1008-يىللىرى) خوتەن بۇددىستلىرىنى ئىسلامغا بەيئەت قىلدۇرغان. بۇ يىللاردا يەنە ئەھمەد تۇغانخان، ئىلىك ناسىرلار غەزنەۋىلەر بىلەن ئىككى قېتىم، قاراقىتانلار بىلەن بىر قېتىم كەڭ كۆلەملىك ئۇرۇش قىلىپ قاراخانىلار زىمىننى قوغداشقا كۈچ چىقارغان .

يۈسۈپ قادىرخان مىلادى 1008-يىلىدىن 1025-يىلىغىچە «تابغاچ خان» دېگەن نام بىلەن خوتەننىڭ تەختىدە ئولتۇرغان. ئۇ 1025-يىلى سەيىد ئەلى ئارسلانخاننىڭ ئىككىنچى ئوغلى مەنسۇر ئارسلانخان (مىلادى 1018-يىلىدىن 1025-يىلىغىچە) نىڭ قولىدىن قاراخانىلارنىڭ چوڭ خانلىق ھوقۇقىنى تارتىۋېلىپ، پايتەخت قەشقەردە ئولتۇرغان. ئۇ يەتتە يىل ھۆكۈمرانلىق قىلغاندىن كېيىن، ھىجرىيە 423-يىلى (مىلادى 1032-يىلى) سۈيىقەست بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن .ئۇنىڭ جەسستى يەكەندە چارەك يېزىسىنىڭ ئاچچىق دېگەن يېرىدىكى بىر تاغ ئارىسىغا قويۇلغان، كېيىن سەئدىيە خانلىقى دەۋرىدە قەشقەرگە يۆتكەپ كېلىنىپ ئالتۇنلۇققا دەپنە قىلىنغان .

10-ئەسىردە ياشىغان ئەرەپ تارىخچىسى ئىمام جىلىل تەبىرى نىڭ(838-923)يىللار «تارىخى تەبىرى» ناملىق كىتابىدا بايان قىلىنىشىچە، ئەرەپ ئىسلام خەلىپىلىكىدىن ۋەلىد ئىبنى ئابدۇلمۇلۈك مەرۋاننىڭ خۇراسانغا قويغان ۋالىيسى ھەججاجنىڭ ئوتتۇرا

ئاسياغا تەينلەنگەن نايىبى فۇتەيبە ئبنى مۇسلمە هجرىيە -96يىلى (مىلادى 714-715-يىللىرى) تۈركى خەلقلەرنىڭ قولئاستىدىكى كاسان، شاش(تاشكەنت) لارغا هۇجۇم قىلغاندا قەشقەرگىمۇ كەلگەن. ئۇلارنىڭ بۇ قېتىمقى هۇجۇمى تۈركى خەلقلەرنىڭ بۈيۈك شاهزادىسى كۆلتىكىننىڭ باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىشى ئارقىسىدا تارمار قىلىنىپ ئەسلى تۇرۇشلۇق جايى پەرغانىگە چېكىندۈرۈلگەن. ۋەهالەنكى قۇتەيبى قەدىمى يەتكەنلىكى جايىدا ئىسلام تارقاتقان. ئۇنىڭدىن كېيىن تەخمىنەن 150يىل ئۆتكەندە يەنە ئەرەبلەر ئوتتۇرا ئاسياغا قويغان يەرلىك ئەمەلدارى سامانى ئىبنى ناسىر ئىبنى ئەخمەت (865-892-يىللار) هجرىيە 256-يىلى (مىلدى 869-870-يىللار (مۇستەقىللىق جاكارلىغان ۋە ئۆز دائىرىسىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن بۇخارا، شاشلارغا هۇجۇم قىلغاندا قەشقەرگىمۇ كەلگەن. بۇ قېتىمتىمدىمۇ قەشقەردە ئالدىنقى قېتىمقىدىكىگە ئوخشاش ئىسلام تارقىتىلغان. قەشقەردىلا ئەمەس سامانىلارنىڭ چېگرىسىغا يېقىن بولغان بالاساغۇندىمۇ خېلى كۆپ كىشىلەر ئىسلامغا بەيئەت قىلغان. ئەگەر بۇ بايانلار ئاساس قىلىنسا ئىسلام دىنى شىنجاڭغا سۇلتان ساتۇقتىن ئىككى ئەسىر ئىلگىرىلا كەلگەن بولىدۇ .